

Analýza otevřeného přístupu k vědeckým informacím na Západočeské univerzitě v Plzni

Zpracovali:

Mgr. Lenka Benešová

PhDr. Miroslava Minczérova

Mgr. Markéta Menclová

Bc. Tomáš Pruner

PhDr. Lucie Rohlíková, Ph.D.

Analýza byla provedena v rámci projektu Rozvoj kapacit a prostředí pro posílení
mezinárodní, mezisektorové a mezioborové spolupráce ZČU
(CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014627)

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Obsah

1. Otevřené vzdělávací zdroje	3
1.1 Otevřené vzdělávací zdroje (OER)	3
1.2 Otevřené vzdělávací zdroje v zahraničí	4
1.3 Otevřené vzdělávací zdroje v ČR	4
2. Otevřené vzdělávací zdroje na ZČU	6
2.1 Open access na ZČU	6
2.2 Digitální knihovna ZČU	8
3. Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům	9
3.1 Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům a ochrana duševního vlastnictví na ZČU	9
3.2 Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům na univerzitách v ČR	10
3.3 Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům na zahraničních univerzitách	10
4. Shrnutí	11

1. Otevřené vzdělávací zdroje

Předmětem této části analýzy je vymezení pojmu „otevřené vzdělávací zdroje (OER)“ a jejich využití v České republice i v zahraničí. Součástí analýzy jsou odkazy na klíčové strategické dokumenty související s problematikou otevřených vzdělávacích zdrojů.

1.1 Otevřené vzdělávací zdroje (OER)

Pojem „otevřené vzdělávací zdroje“ definuje UNESCO jako učební, výukové, výzkumné materiály na digitálním nebo jakémkoliv jiném médiu poskytovaném zdarma s umístěním ve veřejně dostupném prostoru. Zkratku OER „Open Educational Resources“, poprvé začala organizace uvádět v roce 2002 na „Forum on Open Courseware“. OER zahrnují veškeré učebnice, kurzy, moduly, streaming, videa, software nebo testy, které napomáhají učitelům, studentům, vzdělávacím institucím a dalším uživatelům získávat nové metody učení a digitální znalosti v rychle se rozvíjejícím prostředí. Dynamický technologický rozvoj a nástup nových trendů významně přispívá k využívání nových technologií ve vzdělávání. Otevřený systém vzdělávání přináší změny směřující k otevřenému prostředí s cílem poskytovat kvalitní vzdělání reflektující aktuální rozvoj. Výhodou OER jsou rychle dostupné připravené materiály v online prostředí, které je možné na základě autorských práv a otevřené licence (definující použití, úpravu a distribuci OER) využívat dle aktuálních potřeb. Předávání zkušeností, úspora času i financí patří mezi další pozitivní přínosy OER, ať už se jedná o vyučující nebo studenty. Uživatelé nemusí vynakládat prostředky na pořizování učebnic nebo vytvářet materiály od začátku, ale mohou využívat výsledky ostatních. Creative Commons obsahuje soubor veřejných licencí, které přináší autorovi možnosti správy přístupu ke studijním materiálům. O správu veřejných licencí se stará stejnojmenná nezisková organizace Creative Commons se sídlem v USA založena v roce 2001, jejímž zakladatelem je Lawrence Lessing. Výhodou licence je mezinárodní srozumitelnost a zjednodušení vyjádření informací na základě grafických symbolů. Mezi splňující znaky OER patří možnost opětovného používání obsahu v nezměněné formě, modifikace obsahu i jeho přeložení do jiného jazyka, možnost zkombinování revidovaného nebo původního obsahu s cílem vytvořit něco nového a možnost sdílení s ostatními. Mezi licenční permissivní prvky Creative Commons patří právo dílo šířit (z anglického Share) a upravovat (z angl. Remix). Mezi restriktivní prvky patří: Uveďte původ (zkratka BY z angl. Attribution), Zachovejte licenci (zkratka SA z angl. ShareAlike), Neužívejte dílo komerčně (zkratka NC z angl. Non-Commercial), Nezpracovávejte (zkratka ND z angl. No Derivatives).

1.2 Otevřené vzdělávací zdroje v zahraničí

Vznik a rozvoj otevřených vzdělávacích zdrojů je spojený s rozvojem výpočetní techniky a počítačových sítí. V roce 1973 došlo k propojení 37 univerzit díky počítačové síti ARPANET, ze které se místo původního záměru využívat vzdálený přístup k pracovním stanicím stal elektronický poštovní úřad. Dalším významným milníkem je rok 1992, kdy vznikl World Wide Web (www). Následný prudký vzestup zakládaných webových stránek umožnil jejich využívání ke vzdělávacím účelům. Na základě rozvoje internetu, informačních technologií a licencí vzniká v roce 2001 Wikipedia. Následovaly první online kurzy (např. MIT OCW) obsahující přednášky a materiály v elektronické podobě. Na počátku rozvoje OER trvalo několik let, než většina univerzit v USA přešla z modelu prodávání obsahu na model volného sdílení. Na univerzitě Rice University v Houstonu vypracoval profesor Richard Baraniuk webovou platformu Connexions pro vývoj a sdílení vzdělávacích materiálů mezi učiteli po celém světě. Následně byla přejmenována a OpenStax CNX. Druhou univerzitou, kde bylo rozhodnuto o volném sdílení materiálů, je Massachusetts Institute of Technology (MIT) v Cambridge, USA. Rozhodnutím o svobodném sdílení všech univerzitních kurzů byl položen základ OpenCourseWare (MIT OCW) a vytvoření e-learningového prostředí. Na otevřeném vzdělávání se podílí OER hnutí (společný přístup k problematice), výzkumná a vzdělávací zařízení (vytváří prostor pomocí vývoje softwaru nebo hardwaru), mezinárodní iniciativa UNESCO (vydává doporučení promítající se do národních strategií v oblasti vzdělávání), nadace (např. Bill and Melinda Gates Foundation, Open Society, Hewlett Foundation) a soukromý sektor se snahou nastavit výhodnou cenovou politiku pro školy a proniknout ke vzdělávání studentů (např. Apple, Cisco).

1.3 Otevřené vzdělávací zdroje v ČR

V České republice OER poskytují inovace při studiu pomocí moderních technologií. OER jsou podporovány ve [Strategii digitálního vzdělávání do r. 2020](#). Vláda ČR přijala strategii v r. 2014 na základě návrhu MŠMT, které reaguje na rozvoj technologií v informační a digitální oblasti.

Na základě schůzky podporovatelů OER vznikla 9. června 2015 v ČR [Aliance pro otevřené vzdělávání \(AOV\)](#) spojující stovky klíčových organizací i jednotlivců (Mezi známé členy patří např.: Centrum pro studium vysokého školství, SCIO, informační centrum o vzdělávání EDUin, Wikimedia ČR).

Problematiky otevřených vzdělávacích zdrojů se dále dotýká [Strategie digitální gramotnosti ČR na období 2015-2020](#), která byla předložena Ministerstvem práce a sociálních věcí a schválena vládou v roce 2015. Národní ústav pro vzdělávání (www.nuvv.cz) vymezuje digitální gramotnost stručně jako soubor kompetencí, které potřebuje člověk k bezpečnému, tvořivému a kritickému využívání digitálních technologií při práci, ve volném čase, při učení a zapojení do společenského života. Jako

kvalitní a často využívaný otevřený zdroj v ČR je přitom uváděna Wikipedie, která vznikla 3. 5. 2002 a v současnosti obsahuje přes 419 tis. článků.

Na Strategii digitální gramotnosti ČR na období 2015 – 2020 navazuje projekt Rozvoj systémové podpory digitální gramotnosti (zkráceně DigiStrategie 2020), v rámci kterého vznikla mj. studie [Otevřené vzdělávací zdroje - OER a podpora jejich zavádění do praxe](#), která se zabývá otázkami autorského práva, proměnami vzdělávacích zdrojů, příklady otevřených vzdělávacích zdrojů pro různé cílové skupiny a v neposlední řadě uvádí návrhy opatření a doporučení pro implementaci OER do každodenní praxe v ČR.

2. Otevřené vzdělávací zdroje na ZČU

Těžištěm této části analýzy otevřeného přístupu k vědeckým informacím je především otázka aktuální nabídky a možností využití otevřených vzdělávacích zdrojů na Západočeské univerzitě v Plzni.

2.1 Open access na ZČU

Západočeská univerzita v Plzni stanovila strategii pro otevřený přístup v roce 2012 v souvislosti s povinným zveřejňování vysokoškolských kvalifikačních prací (dále jen VŠKP). Od tohoto roku buduje univerzitní repozitář Digitální knihovna ZČU (dspace.zcu.cz, dále jen repozitář). Zároveň byla vytvořena pracovní skupina pro OA složená ze zástupců Univerzitní knihovny (dále jen UK), Centra informatizace a výpočetní techniky (dále jen CIV), zástupců jednotlivých fakult a odboru prorektora pro vědu a výzkum. Skupina byla ustanovena za účelem aktivního rozvoje OA včetně institucionálního repozitáře. UK poskytuje metodickou pomoc k open access, vytváří a aktualizuje stránky o otevřeném přístupu (www.knihovna.zcu.cz/open-access). Zástupci jednotlivých součástí ZČU s podporou odboru prorektora pro vědu a výzkum pravidelně propagují open access v rámci univerzity a zapojují se rovněž do propagace open access a Digitální knihovny ZČU v rámci celosvětové akce Open Access Week (www.openaccessweek.org).

V repozitáři jsou vedle VŠKP evidovány publikace vydávané součástmi ZČU a publikace vydávané vydavatelstvím ZČU. Dle požadavků Evropské komise pro naplnění tzv. zelené cesty open access jsou zveřejňovány vědecké výsledky typu J a D každoročně odevzdávány do RIV. Pro naplnění tohoto požadavku a cílů *Národní strategie otevřeného přístupu České republiky k vědeckým informacím na léta 2017-2020* ZČU upravuje směrnici o odevzdávání publikačních výstupů včetně plných textů. Upraven byl rovněž systém pro archivaci publikačních činnosti OBD (obd.zcu.cz). Byla přidána pole do metadatového popisu, implementovala se databáze SHERPA/RoMEO (v2.sherpa.ac.uk/romeo), kde je zveřejňována politika nakladatelů k open access, implementován nástroj Altmetrics pro sledování ohlasů na sociálních sítích, a pro přenos dat z OBD do Digitální knihovny ZČU byl nastaven automatický import. Repozitář je tímto připraven na propojení s národním registrem publikačních výsledků. Tzv. zlatou cestu OA ZČU realizuje prostřednictvím CzechElib (v2.sherpa.ac.uk/romeo), konsorcia mj. vyjednávajícího podmínky pro OA publikování s nakladateli.

Ve spolupráci CIV, UK a odboru prorektora pro vědu a výzkum ZČU běží pilotní projekt vybudování a zprovoznění datového repozitáře (v2.sherpa.ac.uk/romeo), který bude propojený se stávajícím repozitářem publikačních výsledků. Stanovena byla pracovní skupina pro datový repozitář složená ze zástupců UK, CIV, Projektového centra a odboru prorektora pro vědu a výzkum.

ZČU aktivně spolupracuje na aktivitách týkajících se open access v ČR, repozitář je proto propojen s národním registrem šedé literatury NUŠL (v2.sherpa.ac.uk/romeo), a ZČU je aktivním členem pracovních skupin *Iniciativa otevřeného přístupu při Asociaci knihoven vysokých škol* (dále jen AKVŠ, akvs.cz) a skupiny DSpace.cz (www.dspace.cz) sdružující univerzity, které budují repozitáře v tomto open source systému. ZČU se rovněž aktivně podílela na organizaci konference *Otevřené repozitáře* a sleduje problematiku na dalších tuzemských konferencích a seminářích. V roce 2015 se ZČU svým podpisem připojila k podpoře OA k Berlínské deklaraci. V roce 2019 se ZČU zúčastnila sledování publikačních poplatků za open access za léta 2016-2019 v rámci plnění cílů Akčního plánu, který je součástí národní strategie otevřeného přístupu ČR. Opětovný sběr dat se rovněž uskutečnil v roce 2020. V roce 2020 se ZČU také zúčastnila dotazníkového šetření „*Postoj autorů k open access publikování*“, jehož cílem je zjistit aktuální zkušenosti akademických, vědeckých pracovníků a doktorandů s publikováním v režimu open access a na základě jeho výsledků zlepšit poskytované služby v oblasti informační podpory open access v institucích i v rámci činnosti Iniciativy OA AKVŠ ČR.

V rámci zahraničních aktivit je Digitální knihovna ZČU indexována Googlem a sklízena službami ROAR a OpenDOAR. Dále je Digitální knihovna napojena na službu Altmetric, která umožňuje vědcům sledovat ohlas jejich publikačních výstupů na sociálních a vědeckých sítích. Repozitář je rovněž přizpůsoben pravidlům portálu OpenAIRE (www.openaire.eu) spravovaného Evropskou komisí.

V letech 2016-2018 byl open access jedním z milníků projektu v rámci přeshraniční spolupráce Prostor učení – knihovnická informační platforma 2016-2018. Cílem projektu byla výměna zkušeností s open access mezi českými a německými knihovnami. Open access byl rovněž jedním z témat Erasmus Staff Weeku, kterého se účastnili knihovníci ze Slovenska, Řecka, Španělska a Bulharska. V rámci projektu ESF podporuje ZČU také otevřené vzdělávání a tvorbu otevřených vzdělávacích zdrojů součinností Univerzitní knihovny, Informačního a poradenského centra a Celoživotním a distančním vzděláváním. V rámci tohoto projektu byl repozitář přizpůsoben studentům se specifickými potřebami a do repozitáře byl zařazen nový druh dokumentu – audiovizuální dokumenty. V rámci prevence plagiátorství ve studentských pracích byla ZČU zapojena do projektu CRP2020, v rámci kterého byly zkoumány možnosti napojení antiplagiátorských systému na systém DSpace.

2.2 Digitální knihovna ZČU

Digitální knihovna Západočeské univerzity v Plzni je institucionální repozitář Západočeské univerzity budovaný a spravovaný Univerzitní knihovnou, jehož primárním cílem je ukládat, ochraňovat a neomezeně online zpřístupňovat plné texty publikační činnosti autorů ze ZČU, časopisy a sborníky vydávané na ZČU a kvalifikační práce obhájené na ZČU. Repozitář svůj obsah zpřístupňuje v souladu s autorským právem a dalšími relevantními zákony.

Jako další cíl si repozitář klade zpřístupňovat a prezentovat publikační činnost ZČU pro akademickou obec, studenty a širokou veřejnost. Autoarchivace plných textů publikační činnosti v centrálním depozitáři přispívá k podpoře vědy a výzkumu nejen na ZČU, ale i na ostatních univerzitách a výzkumných institucích. Zviditelnění publikační činnosti univerzity také zvyšuje prestiž a dobré jméno ZČU. Digitální knihovna Západočeské univerzity je provozována v souladu s principy celosvětového hnutí open access, a je podporována řadou vědců univerzity.

Provoz digitální knihovny byl zahájen v únoru 2012, ukládání publikační činnosti do repozitáře je zatím dobrovolné. Digitální knihovna je dělena na Publikační činnost a Kvalifikační práce. Komunita Publikační činnost zahrnuje vědecké články, monografie, konferenční sborníky, časopisy, dizertační práce a je rozdělená na jednotlivé fakulty a následně katedry Západočeské univerzity. V komunitě Kvalifikační práce jsou zahrnuty všechny vysokoškolské kvalifikační práce od roku 2012, rovněž dělené dle fakult a kateder univerzity. Repozitář nabízí české a anglické rozhraní a obsahuje příspěvky převážně v češtině, angličtině, němčině ale rovněž v dalších jazycích.

Digitální knihovna ZČU je provozována v open source systému DSpace, který byl vyvinut pro podporu digitálních knihoven především výzkumných institucí. Systém DSpace umožňuje ukládat různé druhy elektronických dokumentů v různých formátech, jejich archivaci a zpřístupňování, informuje o nově přidaných položkách a lze v něm nastavit různá přístupová práva k dokumentům.

Prohledávání v systému DSpace je možné prostřednictvím komunit, podkomunit, kolekcí nebo autorů, názvů, klíčových slov, roku vydání či druhu dokumentů. Po kliknutí na jméno autora si lze navíc zobrazit veškeré jeho příspěvky uložené v repozitáři. Klasické vyhledávání je pak možné základní i pokročilé s vyhledávacími operátory (and, or, not). V rámci spuštění nové verze Digitální knihovny v DSpace 5 byla zvolena nová grafická podoba repozitáře.

3. Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům

Tato část pojednává o problematice ochrany duševního vlastnictví při poskytování otevřeného přístupu k nepublikačním výsledkům, a to jak v kontextu Západočeské univerzity v Plzni, tak i v kontextu dalších univerzit v České republice a v zahraničí.

3.1 Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům a ochrana duševního vlastnictví na ZČU

Postup při poskytování přístupu k duševnímu vlastnictví ZČU je obecně upraven ve směrnici rektora č. 33R/2018 Ochrana duševního vlastnictví a transfer poznatků (dále jen „směrnice“). Tato směrnice stanoví odlišný způsob nakládání s výsledky, které jsou chráněny autorským právem, a výsledky průmyslově právní povahy. Z výsledků, které jsou chráněny autorským právem, nás pro účely této analýzy zajímají výsledky typu software a databáze. Tyto výsledky pak dle směrnice může autor zveřejnit pouze s předchozím písemným souhlasem vedoucího pracovníka. Dané se tedy aplikuje i na poskytnutí výsledku formou otevřeného přístupu.

V případě výsledků průmyslové právní povahy směrnice upravuje pouze postup při jejich komerčním využití, nikoli při jejich nekomerčním využití, kterým je jejich poskytnutí otevřeným přístupem. V daném případě tedy není stanoven postup vedoucí k poskytnutí výsledku průmyslově právní povahy otevřeným přístupem, ani to, kdo by měl o tom, že výsledek bude takto zveřejněn, rozhodnout. Lze dovodit, vzhledem k absenci zvláštní úpravy, že by to měl být na základě směrnice rektora č. 20R/2012 Postup při uzavírání smluv ve spojení s rozhodnutím rektora č. 17R/2017 Rozsah zastupování rektora Západočeské univerzity v Plzni prorektor pro výzkum a vývoj, a to na základě souhlasu vedoucího pracoviště a souhlasu vedoucího součásti. Jedná se totiž ve své podstatě o uzavření licenční smlouvy.

Zároveň není ani obecně definováno, jaké výsledky by měly být poskytnuty formou otevřeného přístupu, resp. které by takto být poskytnuty neměly, tak aby nedošlo k ohrožení oprávněných zájmů ZČU, případně porušení jejich právních povinností.

Na ZČU dále chybí jakékoli materiály, které by autorovi, popřípadě vedoucímu pomohly se zorientovat v jednotlivých formách open access licencí a v tom, jaký je mezi nimi rozdíl.

Ačkoli na ZČU dosud nebyla vypracována jakákoli politika týkající se otevřeného přístupu, nebyly stanoveny principy a nastaveny příslušné procesy, již nyní jsou vybrané výsledky otevřeně poskytovány. Jedná se zejména o výsledky, které ZČU musí vzhledem k podmínkám dotačních programů poskytnout veřejnosti otevřeným způsobem. Případně se jedná o výsledky, u nichž se tak rozhodlo samo pracoviště.

3.2 Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům na univerzitách v ČR

Poskytování nepublikačních výsledků není ani na ostatních univerzitách v České republice příliš rozšířeno. Výsledky jsou tak poskytovány veřejnosti spíše nahodile. Jedná se například o licenci k výrobě ochranné polomasky CIIRC RP 95-3D. Stejně jako na ZČU ani ostatní univerzity v České republice nemají propracovaný systém otevřeného přístupu k nepublikačním výsledkům výzkumné a vývojové činnosti. Oproti tomu řada jiných univerzit má zavedený systém otevřeného přístupu k publikačním výsledkům, včetně vlastního repozitáře.

3.3 Otevřený přístup k nepublikačním výsledkům na zahraničních univerzitách

U zahraničních univerzit se můžeme setkat s vypracovanými ucelenými soubory dokumentů vztahujícími se k problematice otevřeného přístupu, jejich součástí jsou jak jednotlivé politiky a strategie, tak dokumenty, které již konkretizují postupy a povinnosti, a vlastní repozitáře. Stejně tak zahraniční univerzity nezdědka kdy disponují pomocnými materiály pro dotčené vědecké pracovníky. Například na Univerzitě v Cambridge byl schválen The University's Open Research Position Statement. Otevřený přístup je dále předmětem dokumentů jako je Research Data Management Policy Framework a Repository Terms of Use.

Naproti tomu Kalifornská univerzita vypracovala pro své zaměstnance Guide to Managing Open Source Software at UC, ve kterém stanoví, na koho se má autor softwaru obrátit, jaké skutečnosti by měly být brány v potaz při rozhodování, zda má být software poskytnut formou otevřené licence, kdo by měl být o uvažovaném poskytnutí softwaru informován, jak vybrat správnou licenci apod.

4. Shrnutí

Open access jako nový přístup k informacím a výsledkům VaV není u zaměstnanců a studentů na ZČU aktivně využíván, a to ani v roli „příjemce“, ani v roli „poskytovatele“ informace. Z toho důvodu je nutné komplexně zvyšovat povědomí a kvalifikaci zaměstnanců v dané oblasti – jednak prostřednictvím kurzů a školení, jednak prostřednictvím účasti na seminářích a konferencích k tématu otevřeného přístupu k vědeckým informacím, konaných v rámci České republiky i v zahraničí.

Dále je potřeba určit, jaká stávající vnitřní legislativa vyžaduje úpravy, případně jaké nové vnitřní normy by měly být přijaty. Koncepce otevřeného přístupu by přitom již měla konkrétně navrhnout samotný postup při zpřístupňování nepublikačních výsledků otevřeným přístupem včetně stanovení osob, které budou oprávněny o daném rozhodovat, přičemž uvedené by mělo být následně v rámci legislativního procesu podchyceno v příslušných vnitřních předpisech.

V neposlední řadě by bylo vhodné připravit pomocné materiály, které by dotčeným pracovníkům pomohly se lépe zorientovat v jednotlivých formách standardizovaných licencí (např. licence Creative Commons).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Toto dílo vzniklo v rámci projektu Rozvoj kapacit a prostředí pro posílení mezinárodní, mezisektorové a mezioborové spolupráce ZČU (3M), registrační číslo CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014627.

Dostupné pod licencí: [Creative Commons BY – SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)